

ВЕЛИЗАР БОШКОВИЋ

САМОСВОЈНОСТ ПОЕТСКОГ ИЗРАЗА *

Пред нама је, ево, нова збирка Ђуровићеве поезије „Изнад ноћне тетиве“, издање ЦИД-а, Подгорица, 2001.

Отпрве да откријем да има добрих зналаца поезије Жарка Ђуровића који сматрају да је ово, можда, досад најбоља Ђуровићева књига. Ни сам аутор није далеко од таквог става.

Намјерно кажем, *gosaq*, јер писци са таквим стваралачким замајцем какав је и у Ђуровића, вјерујем, не могу да се зауставе, да подвуку црту и ставе тачку, не, док то не учини врховни господар живота.

Пишући књиге о Десанки Максимовић и Душану Костићу, писао сам и о нечем што је из сфере феноменологије: истински, рођени ствараоци, попут Десанке и Душана Костића, не познају и не признају чак ни неумитне билошке законе који одређују, па и ограничавају, потпуно природно стваралачке моћи човјека. И да су, упркос „правилима“ успијевали да у својим поодмаклим годинама, при том притиснути посусталим здрављем исписивали књиге које су, по умјетничким вриједностима, надмашивале оне из тзв. пуне стваралачке зрелости. Десанка : „Тражим помиловање“ и „Немам више времена“, Душан Костић, „Како ће се ово звати“, пјесникова заоставштина, из претпоследње и последње године живота.

Жарко Ђуровић је један од таквих стваралаца.

И он је већ, како знамо, начео и полако круни своју осму деценију, а, ево, написао збирку пјесама која се са хвалом прима; књигу са укупно сто двадесет седам пјесама, у пет циклуса неуједначеног обима: *Флорни часовници* (20), *Освић у рукама* (14), *Разрована џмина* (32), *Чийке сна* (21) и *У биљу као у небесима* (40).

Наслов збирке „Изнад ноћне тетиве“, бар у личном доживљају, сугерише напетост, затегнутост, као резултат доживљајних сензација које

* Промоција књига Жарка Ђуровића, одржана у ЦАНУ 28. јануара 2002. године.

природним токовима воде ка душевној тјескоби и животним неспокојима. А да их је било, било их је, има их, а бој се - могу и потрајати; неспокоји који растјерују сан и мисао усмјеравају ка немирном свођењу рачуна, према чему жив човјек не може да буде равнодушан.

У разуђеном књижевном дјелу Жарка Ђуровића обиље је могућности за поуздано обликовање биографије пишчеве.

Збирка „Изнад ноћне тетиве“ несумњиво доприноси још потпунијем пјесниковом портретисању: мноштвом стихова издвојених из цјелине, али и многим пјесмама као цјелини, па и читавим циклусима. Само по себи, вриједно.

Мада несумњиво важно са сазнајног становишта (упознајемо људске димензије пјесникове личности) чини ми се важнијим што на основу оног што нам је пјесник штедро подарио у својој поезји (етичка, естетичка, психолошка, философска понирања у суштине важне за живот и опстојавања) - досежемо до стваралачке особености пјесникове, до препознатљивости изражајних моћи његових, до стваралачког умјетничког портрета, видљивог већ при помену његова имена, или при помену наслова његових дјела.

Особеност, самосвојност, дакле. И то на фону, мелодијском и значењском, изражене стваралачке модерности, посебно у области језика, којем је пјесник поклањао изузетну пажњу, осјећајући то као трагачку потребу, како би досегао сопствени стваралачки израз, сопствени поетски глас. Резултат несумњив. На основу богате лексике и њеног, у процесима стварања, онеобичавања, и означили смо Жарка Ђуровића као пјесника модерне вокације.

Овдје се, међутим, умеће нешто што може да буде дискутабилно.

Нашем пјеснику, то знам, веома импонује кад се каже како је он као стваралац негдје на матрици Давичовог и давичовског модерног језичког и изражајног многогласја.

Познат је Ђуровићев став према особеностима Давичовог пјесничког језика, његовим изражајним моћима и способностима „укрштања језика“. У недавно објављеној Ђуровићевој књизи о сигнализму, Ђуровић ће подсјетитина своју давно (1983. године) изречену оцјену Давича и његове поезије.

„Кад је реч о укрштању језика, не може се мимоићи допринос Оскара Давича на његовом обогаћивању до неслућених граница“.

И даље, потцртавајући „језички експанзивну поезију О. Давичу“, Ђуровић ће рећи да је „највише постигао у разбијању не само овешталих језичких структура, него и у разбијању конвенционалног поимања животне реалности.“

Може се разумјети подударност сензибилитета у неким стваралачким нивоима и фазама, поготову у раној, Ђуровићевој, кад је Давичо, иначе склон даровитим писцима, наслућујучи нешто, подржао младог пјесника.

Али, не може се смести с ума да назначена Ђуровићева промишљања датирају из 1983. године, дакле у вријеме кад је Ђуровић већ увелико био закорачио у зрело доба свога стваралаштва. Отад, прошле су скоро двије деценије пуне стваралачке зрелости Ђуровићеве.

Стога, прије бих се определијелио за особеност и самосвојност стваралачког израза Ђуровићевог но што бих дао за право пјеснику кад понекад ма и у необавезном разговору, каже како су његов стих, па, дакле, и његова поезија, „на матрици давичовског израза“. Не, Ђуровић је давно превазишао могуће младалачке узорне подстицаје, поставши, у изразу препознатљиво свој, што убједљиво потврђује и најновија његова збирка „Изнад ноћне тетиве“. Стога, није чудо што га зналци његове поезије - књижевни критичари, књижевни историчари, универзитетски професори и други - означавају као једно од најзначајнијих имена на црногорској књижевној сцени данас.

Збирка „Изнад ноћне тетиве“, како видјесмо, садржи пет циклуса, у ствари пет тематских кругова, не без међусобних додирних тачака. И сваки од њих могао би да отвори низ питања важних за разумијевање најбољих суштина Ђуровићеве лирике, па, посредно, и многих животних појава од значаја за човјекова сналажења у вртложјима у којима се почесто нађе.

Не би било могуће, с обзиром на околности, указати на већи дио њих. Стога, опредјељујем се за врло селективан одабир њихов.

Уз ризик да зађемо у неке интиме из пјесникова живота, морали бисмо да бар покушамо да проникнемо у душу пјесникову по којој је живот остављао болне ожилке; да макар наслутимо шта се збивало и збива у његовој унутарњој драми, која је, с обзиром на доживљено, сва, рвање са животом: најприје, ратна беспућа у Другом свјетском рату; потом, голооточка искушења и страдња; па четири ране задобијене у Славонском Броду, у вријеме прегријане атмосфере тзв. братства и јединства, и, најзад, или прије свега, двије непроболне ... али не, нећу даље о томе. Много, премного за један људски живот, ма и од суве дреновине саздан.

У пјесми „Исповест“, на примјер, пјесник „пијући очима јутро“, одлагао је „смртну уру“. Дуго, веома дуго, то је за њ било природно стање ствари.

„Заувек ојесењен“ како каже (у пјесми *Шта рећу*) увјериће нас да га „не плаши црн нарамак ноћи“, али, суочен са животним тегобама и тјескобама, свјестан њиховог разорног дјејства, најприје за себе сама, упозориће на њих и читаоца:

Све што сањам сањам из нечуја
После ветар снове испретура
Свакој црној ноћи ја сам голем ујам
Са црним ујмом црна је и ура!
(Доумица)

Усуд животни, историјски: бојеви, погибије, страдања.

Пјесник, и сâм страдалник, савршено разумије и личне и опште суноврате:

На прескок из „Реквијема“:

Сви о смрти мисле..

Њена је посљедња...

Смрти се целог века нагињемо.

(*Реквијем*)

Све је сумрачно (то се мора рећи)

Али се од мрака не може побећи!

(*Суочење*)

Моје срце има огрлицу мрака

(*Дилеме*)

На кратком размаку, у сличном тоналитету, пјесма Малодушје, и у њој:

Наврших лета седамдесет

Равнотежа несигурна

Измакло испод ноге тле

Сад ми се мрак из амбиса руга.

Ипак, да ли, баш?! Ма и говорио о стању духа без зазора, не вјерујем његовој посусталости (знам га!), поготову не некаквом дефетизму. Тек, можда, пролазно расположење, туробно, за које, у нешем сулудом свијету, изазова напретек. „Век часовника нема“, рећи ће пјесник у *Разврзу светиша*.

Нема ни пута ни аршина

Ни небних ширина...

Како остати присебан у глувини

Како остати разуман у мркоћи

Ово доба неста у нигдини

Ово доба заглави у слепоћи!

Животна стијешњеност, дакако, али и поткорни гејзири снаге опирања, сажетих у стих: „Биће оно што се мора збити!“ Не као помиреност и знак немоћи, већ опет са потпором у познатој Његошевој, готово спасоносној животној и филозофској формули: „Што год дође, ја сам му наредан!“

А у „Читању мрака“, тражење излаза, из безизлаза:

А куд побећи - себе често питам

Сви смо ми мраком затечени

Овако нејаке меље нас брзи ритам

И мрак уздрхтали са наших лица чита!

Лични доживљај који се рефлектује на животна питања општијег значења. И убједљиво и драматично.

Ипак, за мене узбудљивије, оно што се ромуља у самом пјесниковом бићу, кад *зайлећи(х) њашњу*, па „душа пуста као црна казна“. (Суочење).

Никад заборавити сусрет на Славији кад сазнадох како је пјесник доживио вијест о смрти свога сина. Можда је из тог болног трен пјесникова *Суза*, из циклуса „Разорена тмина“, *суза*, „једини кристал који се не ломи!“ Такву, чини ми се видјех тада у пјесниковом оку.

Пре него кане
Крије се у очној тајни...

Одабере трен кад ће лице да развргне
Да га с болом споји.

А на оно малоприје поменуто судбинско питање: „А куд побећи?“ - пјесник покушава да нађе одговор. И успијева. Уточиште и прибежиште: заманне *слике* завичајне - камене литице које надвисују подострошка села (*Жујто, Ноћне слике*); па чудесна слика *Уздомира, каменоџ њлемића!* Па *Црно језеро на Дурмиштору*, у пјесникову виђењу *дубока мистерија*, али, истовремено, мада можда неочекивано, реална и упечатљива слика, пред којом се, као пред сликарским платном, застане са чуђењем и дивљењем; пред „његовим прастарим ребрима/ што се назире у црним дубинама“; слика богатиха и живих боја:

Колико борова на обали
Толико ребара у води.

Из њене статичности, право у завиореност својеврсног живота, над његовом глатком површином, гдје „мушице над језером хистерију плету... можда се паре / Тиме дан чине приметнијим / Воду дубљом.“

У пјесми *Преслађање слика* опет трачак неспокоја:

Из ових мисли треба некуд поћи
Склонити се под шлем звука.

То је то! Тај готово свеприсутни немир: треба некуд поћи, побјећи! Не, наравно, из кукавичлука, већ зарад приклоњења привлачнијем животном активитету; *добру* и *љепошти* - да би се потрло, или, ако баш то не, да би се помјерило у страну оно што је мучна и скоро незидржљива суштина живота, која се даде „видјети“ као *усуд пјесников*. Из њега, кочоперно, одлучно, одрешито - у окриље поезије, стваралаштва, „под шлем звука“, како би пјесник рекао. Додајем, оплемењујућег, дабоме.

Укажимо на још једно пјесниково прибјежиште, својеврсну луку спокоја и спаса: *еројске референце*, његове.

Могло би то надуги и нашироко да се образлаже

Одустајем. Одлажем за другу прилику.

Радознао читалац лако ће до њих доћи. Наведимо их по слободном избору: „Не морам да чекам свануће“, „Јутро и снови“, „Баштенско цвеће“, „Као кад се везе чипка“, „Отисци зеља“, „Бележење мрака“, „Твој смех“, „Слив азура“ и слично.

Наш пјесник *све може*, па и да „машту сложи у букет“, како чини у пјесми „Сновна синтакса“. Или у „Тајним изворима“, гдје уз помоћ оне која „тражи неуморна пливача“ - „ноћу таму у свилу претвара. / Прсте у слатке штиталице. / Шапат у најљепши јасту“. И све то, „с маштом у извидници“. Или, као у пјесми „Крчки живот“, у којој се пјесник пење, и ми с њим, „степенештем маште“, да бисмо у „Чарној ноћи“, „њежним пожулама“, досегли жељени еротски штимунг.

Еротске референце, Ђуровићеве, да им се приповратимо, пјесме су које би се могле означити као *чисто љубавне*, с богатим еротским набојем, ипак *чулно динамична*, као у пјесми „Песников шал“, с посветом Бранку Миљковићу.

Ту Жарко Ђуровић иде по општој ивици нечега што досеже пјесничком интуицијом и онога што може да буде утицај лектире.

„Човек као господар привида или као привид господара над распараношћу својом и целог света?“ - запитаност са којом се сурећемо у огледу „Ерос је старији од ума“ у: „Спокој и отпор“ Зорана Видојевића (Независна издања Слободана Машића и Института друштвених наука, Београд, 1999). Уз образложење које слиједи: „Издржати привид, поручује Ниче. Издржати супротност, тражи Хегел. Издржати апсурд као суштинско својство наше егзистенције - упућује Ками. Да, али зашто? Е, ту ум мало шта има да каже. О томе говори или не говори Ерос. Он је старији и јачи од ума. Јер је извор воље за животом.“

Управо то Жарко Ђуровић и осјећа и зна. Зато, не може бити баш случајно кад каже да „у виорењу света/ бескрај га *ајсургом* заогрће“ (*Виорење светића*). Или: „Небо је огртач чуда. Гледа нас одасвуда/ Са имагинарног спруда /Гледа нас из *ајсурга*!“

Не знам, међутим, да ли ја ка својим *еројским референцама* Жарко Ђуровић пошао подстакнут промишљањима наведених моћника ума, или је до њих, што је по мом мишљењу вјероватније, дошао по пјесничкој интуицији. Тек, било како било, пјесник је освојио неке круцијалне, непорециве животне појаве и суштине.

Доживљај *чисте љубави*, као могуће луке *спаса*, одиста је узбуђујуће и оплођујуће. Драгоцјено за доба бола у којем смо и за човјека смјештеног у безнађе.

Отуд, упркос заталасаности Ероса у животу и поезији, извјесно песимистично бојење неких животних суштина, које прихватамо, ма и са индигнацијом, као незидбежност, као неумитност.

Како то изгледа у стиховима Жарка Ђуровића?

Чист текст, поетски. Тече, тече, без застоја. Ријеч ријеч сустиже, као немирно *морско валовље* (пјесников израз). Готово нигдје, или ријетко гдје, ни тачке ни запете; ничег што би могло да буде, ма и формално, запрека чистом хуку који собом носи пјесникова поетска бујица. Само, по правилу, узвичник на крају пјесме, о чијем сам смислу раније писао и не бих хтио да понављам, али морам рећи да је, постојано, знак кулминације унутарњих расположења и наговјештај нових стваралачких немира, који свакако морају донијети плода.

Не, није пука пјесникова досјетка, али спонтан стваралачки елемент врло смисаон, свакако јесте.

Намеће ми се, такође, питање: како пјесник схвата свијет и живот, у глобалу, са социолошког и философског становишта? При том, занемаримо пјесников освједочени атеистички став. У том смислу, од информативне је моћи пјесма „Поимање света“ из циклуса „Разрована тмина“.

Божја је мисао у снима
У месечевим крљуштима
У водама које теку
У тајнама које пеку
У тишини која слама
Душу ову на иглама

Божја је мисао у снима
Ако света има!

То је она животна стијешњеност коју смо спомињали; она затегнутост попут тетива; оно стање духа кад су у преплету, или чак сједињена, оптимистична и песимистична расположења, немири које подједнако носе у себи оба расположења.

Све то, убједљиво и сугестивно, у циглих осам асиметричних стихова у којима се одржава, и успије, ритмична тензија, од оптимистично интониране мисли, преко њеног наглог сасијецања, до сумње: „Ако света има!“ - како пјесник каже.

Спрегу свијетла и тмине (призвук његошевске логике) налазимо у многим Ђуровићевим стиховима:

Бели свет и црна слова...
Са пргљагом у сумњи...
Са ружом ветрова. Са вршалицом снова...
(*Чишање књиџе*)

При том, „тешка осама“

Тежа од облака тучна
Луђа од ветра скитана...
Убија и без куршума.

(Осама)

Сврсисходно је указати и на један морални аспект са снагом философског промишљања живота и људи; поимање антиподних појава *добра* и *зла* као етичких категорија:

Не тражи разумијевање од оног
Који те је у невољу утерао
Тиме показујеш да га уважаваш.

(Душманин)

И: „Не праштам ономе ко зло семе сеје“, с подразумевајућом самоконтролом „Да чуваш себе од себе“, што је смисаоно блиско познатој изреци Марка Миљанова (Јунаштво је бранити себе од другог; чојство - бранити друге од себе), али са још израженијом самокритичном дистанцом.

Пјеснику је морао бити познат библијски мотив, божја заповијест. „Љуби ближњег свoga као себе сама“. Кажем, морао га је знати, из учитељске је породице.

А оно: да чуваш себе од себе?! Какви су то унутарњи пориви; каква драма у сопственом бићу?

Логичан исход из унутрашњег душевног неспокоја: успије ли да разријеш унутрашње конфликте, ето добра и за друге, упркос привидном или стварном атеистичком убјеђењу, узвишеног хришћанског, а самим тим и етичког принципа!

И ево нас, од пјесме до пјесме, од странице до странице, у поновном сусрету са завршном пјесмом ове збирке, „Судбина“, коју чусмо на почетку овог суочења са пјесником, у којој пјесник пружа прст на *написану умрлицу*, са узвичником!

У значењском сагласју с њом, пјесникова *Зиданица*:

Зидам снове у звездан лук
Острогом одјекује ветров хук...

Под овим небом не знам где ћу
тешко ходу на пустој стази
И птице ево у незнан полећу
Утопише се у небној плазми

Зидам снове у звездан лук
Све шумно упи слух
У срцу дубоко узора круг
Горопадни ветров плуг.

Ту негдје, са таквим мислима, склапају се корице Ђуровићеве збирке „Изнад ноћне тетиве“, коју, како рекох, неки виде као једно од најбољих или, чак, најбоље Ђуровићево остварење.

Не противим се таквом суду. И у овом најновијем Ђуровићевом пјесничком дјелу видимо пјесника у уравнотеженој високој стваралачкој позицији, а у неким сегментима чак и на улазној путањи.

Уосталом, препустимо суд читаоцима.

Београдска „Политика“, 14. јануара 2002. године, овако је скренула пажњу читалаштву на ову књигу:

„Жарко Ђуровић овом збирком потврђује песничку и уопште стваралачку зрелост као један од најзначајнијих књижевних личности Црне Горе.“

Истовремено, да је ову мудру поезију објавила, у Подгорици, „најзначајнија издавачка кућа Црне Горе“, ЦИД, с потписом њеног уредника Драгана К. Вукчевића.

Овом хвалом и за пјесника и за уредника и издавачку кућу, прихватајући је, без резерви, као објективну и тачну, могао бих да завршим своје излагање.

Ипак, рачунајући са вашим српљењем, нека ми буде допуштено нешто што у оваквим приликама можда није уобичајено: да из свог романа „Зашто једосмо жабу“ прочитам један веома кратак одломак. Прво, из поштовања према нашем драгом пјеснику Жарку Ђуровићу. И, друго, јер вјерујем да одломак на неки начин кореспондира са смисаоним слојевима којима је богата Ђуровићева књига.

